

GRZEGORZ KRZYŻOSTANIAK

Małżeństwo w tradycyjnych społeczeństwach malgaskich

Marriage in the traditional Malagasy societies

Tradycyjne małżeństwo na Madagaskarze zmienia się i traci na znaczeniu z powodu wpływu czynników politycznych i kulturowych, które stawiają strukturę tradycyjnego małżeństwa pod znakiem zapytania. Ta ewolucja jest bardziej widoczna w zbiorowiskach miejskich i, jak się wydaje, w niedalekiej przyszłości może nie oszczędzić nawet wiosek zagubionych w malgaskim buszu¹.

Zawarcie małżeństwa² jest, po narodzinach biologicznych i społecznych, najważniejszym momentem w życiu człowieka. Podobnie jak każdy z obrzędów przejścia, obrzędy zawarcia małżeństwa mają wymiar zarówno religijny, jak i społeczny. Obecnie małżeństwa na Madagaskarze są zawierane w wieku osiemnastu lat. Jest to oczywiście wymóg prawny, aczkolwiek kryterium klasyczne, tradycyjne to oczywiście dojrzałość płciowa³. Dojrzałość płciowa upoważnia młodych ludzi do zawierania intymnych znajomości. Chłopcy odwiedzają dziewczyny nocą. Jest to tak powszechnie akceptowane, iż w niektórych społecznościach malgaskich (np. wśród Sakalawa) ojcowie budują dla swoich córek oddzielne chaty, aby mogły w nich przyjmować pretendenta. Taka chata jest budowana w obrębie gospodarstwa, blisko domu babki. Teoretycznie młoda dziewczyna znajduje się pod nadzorem swojej babki, ale w praktyce może przyjmować tylu chłopców, ilu zapragnie.

¹ Por. L. Molet, *La conception malgache du monde du surnaturel et de l'homme en Imerina*, t. 2, *Anthropologie*, Paris 1979, s. 187; O.M.A. Razanakolona, *La loi de la gradualité et le mariage coutumier à Madagascar*, Roma 1987, s. 57.

² L. Molet, *La conception malgache du monde du surnaturel et de l'homme en Imerina*, t. 2, dz. cyt., s. 187; G. Krzyżostaniak, *Inkulturacja obrzędów przejścia na Madagaskarze*, Warszawa 2011, s. 184.

³ W rzeczywistości młodzi, zwłaszcza na wsi jeszcze przed osiągnięciem wieku dojrzałości płciowej rozpoczynają relacje seksualne. Jaovelo-Dzao R., *Mythes, rites et transes à Madagascar. Angano, joro et tromba Sakalava*, Antananarivo-Paris [2005], s. 138.

Przypatrując się poszczególnym społecznościom malgaskim, można zwłaszcza na wybrzeżu dostrzec powszechność tzw. wolnych związków – *seny*. Dziecko, które rodzi się w takim związku, nie jest bynajmniej przeszkodą w zawarciu związku małżeńskiego. Przeciwnie, jest namacalnym dowodem płodności kobiety, przyszłej żony.

Od chwili, w której chłopiec jest zdolny do własnoręcznego wybudowania domu, ma prawo prosić o rękę młodej dziewczyny⁴.

Młody mężczyzna, który chce się ożenić, powinien najpierw przygotować się materialnie. Musi on w ten sposób dać dowód, że jest w stanie zapewnić środki do życia dla swojej przyszłej rodziny (*tokantrano*). W związku z tym uprawia on ryż⁵, musi posiadać dom oraz takie niezbędne przedmioty i narzędzia jak garnek do gotowania ryżu, długi nóż tzw. *antsy*, a także łopata (*angady*)⁶.

I. PRZYGOTOWANIE DALSZE

Na Madagaskarze istnieją trzy rodzaje małżeństwa tradycyjnego. Pierwszy typ to małżeństwo zaaranżowane przez rodziców przyszłych małżonków. Ten typ małżeństwa w oczach Malgaszów jest małżeństwem idealnym. Zasadniczo rodzice nie obligują młodego mężczyzny, aby poślubił kobietę, która wydaje się mu nieodpowiednia. Zgoda młodych ludzi jest zawsze pożądana i rozstrzygająca. Z drugiej jednak strony młodzi ludzie rzadko odmawiają zawarcia związku małżeńskiego zaaranżowanego przez rodziców obojga stron. Presja społeczna i autorytet starszych są tutaj bardzo silne⁷.

Aranżując takie małżeństwa, rodzice obojga młodych mieli przede wszystkim na uwadze troskę o to, aby majątek nie wpadł w obce, niepowołane ręce. To dziedzictwo, które miało zostać w rodzinie, określa się terminem *lova tsy mifindra* – dziedzictwo, które się nie przenosi, które nie zmienia miejsca⁸.

Kiedyś, jak wzmiankuje R. Jaovelo-Dzao, w społeczności Sakalava na „zapłatę za narzeczoną” (*fehim-badiaña*)⁹ składało się: od dwóch do czterech byków oraz tkaniny przeznaczonej dla młodej kobiety. „Zapłata za narzeczoną” była

⁴ R. Jaovelo-Dzao, *Mythes, rites et transes à Madagascar...*, dz. cyt., s. 138.

⁵ W niektórych społecznościach malgaskich, np. u Betsimisaraka, ryż może być uprawiany w górach, na polu (*tavy*) lub także, na irygowanych ryżowiskach (*horaka*) w dolinach. O.M.A. Razanakolona, *La loi de la gradualité et le mariage coutumier à Madagascar*, dz. cyt., s. 29.

⁶ Tamże.

⁷ L. Elli, *Les Bara de Madagascar. Une civilisation du boeuf. Difficultés et perspectives d'une évangélisation*, Fianarantsoa 1993, s. 100-101.

⁸ Por. L. Molet, *La conception malgache du monde du surnaturel et de l'homme en Imerina*, t. 2, dz. cyt., s. 143.

⁹ Zob. R. Jaovelo-Dzao, *Mythes, rites et transes à Madagascar...*, dz. cyt., s. 139.

wręczana rodzicom młodej kobiety w momencie, gdy minął rok wspólnego życia małżonków. Jeśli przed tym terminem małżeństwo zostało rozwiązane, przez błąd lub z woli młodej kobiety, a rozwód został oficjalnie orzeczony, to suma ta była zwracana¹⁰.

Drugi typ małżeństwa jest wynikiem inicjatywy ojca młodej kobiety, który daje swoją córkę za żonę określonemu mężczyźnie. W społeczności Bara w taki sposób wybrana lub precyzyjniej „dana i przyjęta” kobieta określana jest terminem *valy tandra* lub *valy sofy*¹¹.

Z trzecim typem małżeństwa mamy do czynienia wtedy, gdy młody mężczyzna sam wybiera przyszłą małżonkę. Po uprzedniej zgodzie przyszłej żony informuje on tylko swoich rodziców o tym, że pragnie zawrzeć związek małżeński¹².

Wybierając sobie kobietę na przyszłą żonę, młody mężczyzna kieruje się trzema kryteriami: jurydycznym, aksjologicznym i estetycznym. Pierwsze kryterium jest najważniejsze. Chodzi tutaj o wspólne ustalenia, czy aby przyszli małżonkowie nie są z sobą za bardzo spokrewnieni. W społeczności Sakalava bardzo drobiazgowo ustala się pokrewieństwo, jakie może zachodzić między rodzinami „narzeczonych”. Takie ustalenie pokrewieństwa ma na celu wykluczenie potencjalnego kazirodztwa (rozumiane szerzej aniżeli w kulturze zachodnioeuropejskiej), a tym samym uchronienie się przed naruszeniem tabu. Dawniej naruszenie tego tabu groziło karą śmierci. Oczywiście chodziło tutaj w szczególności o akty kazirodcze z rodzicami, braćmi i siostrami, również przyrodniemi. Jednocześnie związki dzieci, braci, sióstr i krewnych dalszych groziły jedynie formą mandatu, gdzie naruszający tabu byli zobligowani do złożenia ofiary z odpowiedniej ilości bydła (ściślej rzecz ujmując – byków). Oczywiście w momencie nie wykonania tej kary następowało usunięcie naruszających tabu ze wspólnoty, grupy, klanu¹³.

Obecnie za akty kazirodcze grozi jedynie grzywna, gdzie materia jest *zebu*, z których należy złożyć ofiarę przodkom (*razana*) oraz Bogu (*Zanahary*). Ofiara taka jest np. w społeczności Sakalava zwana *fafy jotsa*, *ala loza*, *solo heloka* i *fakira antambo*¹⁴.

¹⁰ Obecnie wiano nie jest już tak istotne. R. Jaovelo-Dzao, *Mythes, rites et transes à Madagascar...*, dz. cyt., s. 139.

¹¹ Termin ten jest w dialekcie Bara. *Tandra, sofy* oznaczają dobra takie jak np.: byki, garnek, strzelba. L. Elli, *Les Bara de Madagascar...*, dz. cyt., s. 101.

¹² Tamże, s. 102.

¹³ R. Jaovelo-Dzao, *Mythes, rites et transes à Madagascar...*, dz. cyt., s. 140; por. także, B. Ravololomanga, *Être femme et mère à Madagascar. (Tañala d'Ifanadiana)*, Paris 1992, s. 53-54.

¹⁴ *Fafy* oznacza modlitwy i błogosławieństwa; *ala loza* – ściągnięcie, zniwelowanie nieszczęścia; *solo heloka* – substytut wina, winnego; *fakira antambo* – neutralizacja kazirodztwa. R. Jaovelo-Dzao, *Mythes, rites et transes à Madagascar...*, dz. cyt., s. 140.

Oprócz kryterium jurydycznego przy wyborze przyszłej małżonki bierze się pod uwagę również kryterium estetyczne. W momencie, gdy młody mężczyzna akceptuje propozycje rodziców dotyczące przyszłej małżonki przez nich wybranej, jego wybór nie jest bynajmniej zdeterminowany przez fakt dziewictwa swojej przyszłej żony. Oczywiście ten szczegół odgrywa pewną rolę przy ustalaniu wartości czy wysokości wiana. Jednakże rozstrzygającą rolę będzie tutaj odgrywała płodność kobiety. Jeśli chodzi o wygląd zewnętrzny to zwraca się tutaj uwagę na włosy kobiety oraz na odcień jej skóry. Preferuje się włosy długie i proste, pożądana jest też jak najjaśniejsza karnacja.

Do kryterium jurydycznego i estetycznego należy także dodać kryterium aksjologiczne lub etyczne. A mianowicie przed daniem ostatniego słowa rodzicom młody mężczyzna (lub w przeciwnym wypadku dziewczyna) musi zorientować się, czy aby narzeczona (narzeczony) nie jest przypadkiem uwodzicielką (uwodzicielem)¹⁵ lub też prostytutką (kobieciarzem). Przy wyborze przyszłej małżonki (małżonka) zwraca się uwagę na to, aby przyszła partnerka (partner) nie wykazywał (-a) się takimi cechami jak trudność charakteru, upór, zaciekłość czy też brak dobrych manier¹⁶.

W społecznościach Betsimisaraka, Betsileo i Antandroy jest bardzo podobnie. Wśród Betsimisaraka, oprócz bliskiego pokrewieństwa zwraca się uwagę, czy kobieta, kandydatka na żonę nie jest przypadkiem leniwa, egoistyczna i czy nie kradnie. Oczywiście te wady dyskwalifikują kobietę. Ważne jest, aby kandydatka wykazywała się zdolnością do wspólnego życia i cierpliwością w znoszeniu trudności. Rodzice kobiety również oceniają walory oraz wady kandydata, który stara się o rękę ich córki. Jeśli kandydat spełnia wszystkie kryteria woła się córkę i ją zapytuje odnośnie kandydata. Gdy młoda dziewczyna wyraża zgodę, można przejść do dalszych działań¹⁷.

W społeczności Tanala można zauważyć, iż przed zawarciem małżeństwa młodzi drobiazgowo sprawdzają, czy wśród przodków w przeszłości nie było przypadkiem chorób dziedzicznych lub też takich chorób, które są konsekwencją winy. Odkrycie śladów jednej albo drugiej z chorób stanowi poważną przeszkodę w zawarciu małżeństwa i wymaga specjalnego obrzędu oczyszczającego¹⁸.

¹⁵ W społeczności Sakalava na określenie takich osób używa się słowa *patia*. R. Jaovelo-Dzao, *Mythes, rites et transes à Madagascar...*, dz. cyt., s. 141.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ O.M.A. Razanakolona, *La loi de la gradualité et le mariage coutumier à Madagascar*, dz. cyt., s. 30.

¹⁸ B. Ravololomanga, *Être femme et mère à Madagascar...*, dz. cyt., s. 54.

II. PRZYGOTOWANIE BLIŻSZE

Podejmując zagadnienie małżeństwa, trzeba wspomnieć o zaręczynach. Jak pisze P. V. Cotte, istnieją wypadki, w których młodzi mogą być zaręczeni już od chwili swoich narodzin. Zaręczyny takie są zawierane przez rodziców dzieci i mogą być przez rodziców zerwane¹⁹.

Polskie słowa „narzeczony” i „narzeczona” nie odpowiadają dokładnie malgaskim terminom *fofombady* i *vadifofo*. Terminu *fofombady* używa się również w odniesieniu do konkubinatu, w szczególności gdy partnerzy żyjący w konkubinacie czekają, aż ich związek zostanie uregulowany przez zawarcie małżeństwa²⁰.

W różnych społecznościach malgaskich znane jest tzw. *fizahan-toetra* (obserwacja charakterów), czyli okres próbny, którego celem było zweryfikowanie płodności przyszłej żony. Aby uniknąć braku potomstwa, młodzi przed zawarciem ślubu przechodzili okres próbny. Jednakże przed rozpoczęciem takiego okresu mężczyzna musiał prosić rodziców dziewczyny o zgodę, płacąc przy tym tzw. *tampi-maso* – „zamknięcie oczu”. Grzywna ta miała na celu „zamknięcie oczu” rodziców dziewczyny, czyli inaczej mówiąc ich przychylność i wyrozumiałość w stosunku do wzajemnych relacji mężczyzny i kobiety rozpoczynających *fizahan-toetra*. Jeżeli podczas tego okresu kobieta nie zaszła w ciążę, nie dochodziło do zawarcia małżeństwa²¹.

W niektórych społecznościach, jak np. wśród Tanala młodzi przeżywają okres narzeczeństwa *sensu stricto*, pragnąc w niedalekiej przyszłości zawrzeć małżeństwo. Wówczas to odbywa się obrzęd zwany *dikatokoñana*, czyli „przekroczenie przedsionka drzwi”. Obrzęd ten pozwala oficjalnie wejść mężczyźnie do chaty swoich przyszłych teściów. Wraz z nim następuje zmiana statusu mężczyzny. Może on spotykać się ze swoją przyszłą żoną kiedy chce. Oprócz tego od tego momentu cała społeczność np. wioski ma wgląd w ich relacje seksualne, które, jak pisze B. Ravololomanga, nie są jedynie sprawą osobistą, ale dotyczącą ogółu wspólnoty lokalnej. To też jest powód do tego, aby mężczyzna zbudował chatę, w której mógłby się spotykać ze swoją przyszłą żoną²².

¹⁹ P. V. Cotte, *Regardons vivre une tribu malgache. Les Betsimisaraka*, Paris 1946, s. 177-178.

²⁰ L. Molet, *La conception malgache du monde du surnaturel et de l'homme en Imerina*, t. 2, dz. cyt., s. 143.

²¹ Ø.Dahl, *Signes et significations à Madagascar. Des cas de communication interculturelle*, Paris 2006, s. 63.

²² Zob. B. Ravololomanga, *Être femme et mère à Madagascar...*, dz. cyt., s. 53-54.

III. ZAWARCIE ZWIĄZKU MAŁŻEŃSKIEGO

W procesie zawierania związku małżeńskiego możemy wyróżnić następujące etapy: oświadczyzny, rozmowa dotycząca „umowy”, przekazanie wiana (opłaty za żonę), przyjęcie (posilek) oraz wprowadzenie żony do wioski męża, a w konsekwencji do jego chaty.

Oświadczyzny nie dotyczyły przypadków gdy zaręczyny odbyły się w momencie narodzin, gdy chodziło o małżeństwo zaaranżowane przez rodziców obojga rodzin. Oświadczyzn nie było również w takich sytuacjach, gdy chodziło o oficjalne uregulowanie (przez zawarcie związku małżeńskiego) przedłużonego konkubinatu, który kiedyś był nieprzychylnie przyjmowany przez społeczeństwo. Podobnie rzecz się miała w przypadku poślubienia wdowy w pewnym wieku²³.

Tak więc w wyznaczonym dniu delegacja przyszłego męża złożona z trzech, pięciu, siedmiu, dziewięciu, dziesięciu lub nawet dwudziestu jeden osób (rodzice, młody mężczyzna, członkowie rodziny, bracia, przyjaciele,²⁴ wśród których była starsza osoba, udawała się do domu przyszłej żony. Delegacja (*mpaka*)²⁵ udaje się tam, aby oficjalnie poprosić o rękę kobiety. Zatrzymują się oni przed chatą. Siadają według starszeństwa wzdłuż północnej ściany, począwszy od północno-wschodniego rogu. *Mpaka* pozdrawiają rodzinę kobiety. Następnie rzecznik (osoba najstarsza) zwany tutaj *mpangataka* kwieciście przemawia: „Nie proszę dla niego [przyszłego męża] o pieniądze, ani o piękny dom... ale życzę mu, aby miał on piękną i niekończącą się linię potomstwa”²⁶. W końcu *mpangataka* dochodzi do sedna sprawy i konkluduje: „...mówiąc w imieniu rodziców młodego mężczyzny [imię mężczyzny], prosimy o rękę waszej córki [imię dziewczyny]...”²⁷.

Z kolei reprezentant rodziny młodej kobiety, zwykle jej ojciec lub opiekun, zwany tutaj *mpamoaka*²⁸, odpowiada, wyrażając szacunek w stosunku do proszących, że w takim wypadku nie może odmówić prośbom o rękę. Wedle przyjętego zwyczaju liczba osób z rodziny młodej kobiety również jest nieparzysta. W stosunku do nich używa się terminu *mpanatitra*²⁹. Kiedyś takie przemowy

²³ L. Molet, *La conception malgache du monde du surnaturel et de l'homme en Imerina*, t. 2, dz. cyt., s. 148 ; G. Krzyżostaniak, *Inkulturowanie obrzędów przejścia na Madagaskarze*, dz. cyt., 191.

²⁴ Liczba osób była zawsze nieparzysta. R. Decary, *Moeurs et coutumes des Malgaches*, Paris 1951, s. 36.

²⁵ Dosłownie nabywcy, biorący. L. Molet, *La conception malgache du monde du surnaturel et de l'homme en Imerina*, t. 2, dz. cyt., s. 148.

²⁶ L. Vig, *Sur la femme malgache*, Paris-Oslo 2003, s. 31.

²⁷ W języku malgaskim uroczysta przemowa krasomówcza nazywana jest *kabary*. P. Ottino, *Les champs de l'ancestralité à Madagascar. Parenté, alliance et patrimoine*, Paris 1998, s. 642.

²⁸ Dosłownie ten, który wypuszcza, pozwala wyjść. L. Vig, *Sur la femme malgache*, dz. cyt., s. 31.

²⁹ Dosłownie ci, którzy dostarczają, dostawcy. R. Decary, *Moeurs et coutumes des Malgaches*, dz. cyt., s. 36.

mogły trwać nawet kilka godzin, ubogacane pięknymi, kwiecistymi słowami i metaforami. Obecnie trwają one znacznie krócej³⁰.

Po długich przemowach, już w domu, dochodzi do ustalenia szczegółów ceremonii i warunków zawarcia małżeństwa. Następnie *mpaka* proszą o błogosławieństwo, które jest im udzielane przez najstarszą osobę z rodziny młodej kobiety. Znosi on modlitwy do Boga i przodków, prosząc aby przeznaczenia przyszłych małżonków nie były sprzeczne ze sobą i aby posiadali potomstwo.

Po tym wszystkim należy dopełnić jeszcze jednej formalności, a mianowicie przekazanie wiana. W społeczności Merina określa się ją mianem *vodiondry*³¹ czyli „udo owcy”. *Vodiondry* to pozostałość po dawnym zwyczaju, wedle którego, aby przypieczętować małżeństwo, ofiarowywano udo owcy rodzinie dziewczyny. W pewnym momencie udo zostało zastąpione przez określoną sumę pieniędzy.

Ponadto na prowincji ciągle jako wiano składa się bydło. Dołącza się do niego małą, niewielką sumę pieniędzy, zwaną *zanana kely* – „małe dziecko”. Te pieniądze dodaje się do wiana, aby wyrazić życzenie, by przyszli małżonkowie mieli dużo dzieci. Pieniądze zawija się w bieliźniane płótno i dodaje się odłamki kamieni. Zawija się je w taki sposób, aby trudno było odwinąć. Sens symboliczny jest jasny: życzenie, żeby małżeństwo było nierozzerwalne, twarde jak kamień i trudne do rozwiązania jak zawiniątko³².

W społeczności Tanala np. opłaty za żonę dokonuje się w dwóch ratach. Pierwsza rata zwana jest *diafotaka* – „deptanie błota”³³. Młody mężczyzna jest w tej pierwszej części zobowiązany do pracy na ryżowisku rodziców swojej przyszłej małżonki. Oprócz tego musi on dać okup z byka i określonej sumy pieniędzy. Połowa tego ma być wypłacona w momencie ślubu, druga zaś połowa rok później³⁴.

W społeczności Bara w czasie oświadczyn³⁵ następuje recytacja genealogii mająca na celu ustalenie wzajemnego pokrewieństwa³⁶. Gdy nie ma żadnych

³⁰ W społeczności Betsimisaraka termin odpowiedzi na oświadczynę może wynosić maksymalnie do trzydziestu dni. O.M.A. Razanakolona, *La loi de la gradualité et le mariage coutumier à Madagascar*, dz. cyt., s. 32.

³¹ W społeczności Betsimisaraka opłata za żonę (byk i określona suma pieniędzy) nosi nazwę *diafotaka*. O.M.A. Razanakolona, *La loi de la gradualité et le mariage coutumier à Madagascar*, dz. cyt., s. 34-35.

³² L. Molet, *La conception malgache du monde du surnaturel et de l'homme en Imerina*, t. 2, dz. cyt., s. 152.

³³ W społeczności Betsimisaraka *diafotaka* oznacza całe wiano, opłatę za żonę. O.M.A. Razanakolona, *La loi de la gradualité et le mariage coutumier à Madagascar*, dz. cyt., s. 35, 37.

Zob.³⁴ B. Ravololomanga, *Être femme et mère à Madagascar...*, dz. cyt., s. 54-55.

³⁵ L. Elli, *Les Bara de Madagascar...*, dz. cyt., s. 102.

³⁶ W społeczności Betsimisaraka ustalenie wzajemnego pokrewieństwa odbywa się tydzień po oświadczynach, w dzień zawarcia związku. Odbywa się wówczas rytuał zwany *fanalam-tsampona*

przeszkód, ustala się wysokość wiana, jakie powinien zapłacić młody mężczyzna. Wysokość takiego wiana jest wśród Bara ustalona przez tradycję i wynosi dwa byki. Pierwszy jest zwany *tsongo traka* lub *tonga rondra*. Otrzymuje go przyszła żona, z tym że będzie się on pasł razem ze stadem jej ojca i jej braci. Drugi byk zwany jest *taha*, *tandra* lub *lafy* i zostanie przeznaczony na ofiarę. Czasami wiano może zawierać trzeciego byka ofiarowanego przez mężczyznę matce swojej przeszłej żony³⁷.

Na zakończenie rodzina młodej kobiety podaje delegacji posiłek. Jest to także dla młodego mężczyzny okazja, aby spożyć publicznie pierwszy wspólnotowy posiłek. Dawny rytuał Merina nakazywał, aby w czasie takiego posiłku użyto tylko jednego talerza, tzw. *vilia manga* (talerz z terakoty natarty grafitem) oraz jednej łyżki, tzw. „czarnej łyżki” wykonanej z rogu czarnego byka. Pod koniec posiłku przed każdym *mpaka* umieszczano – świeży, szeroki liść, na którym kładziono kawałek mięsa. *Mpaka* zawijali to mięso w liść, które było prezentem, darem dla całej delegacji młodego mężczyzny. Zarówno posiłek, jak i prezenty stanowiły integralną część formalności związanych z małżeństwem i były określane terminem *fitorotoroan-dravina*. Potem w miejsce tego mięsa ofiarowywano gościom żywy drób (indyki, gęsi, kaczki). Obecnie te dawne, zwyczajowe prezenty zostały zastąpione przez pieniądze.

Następnie małżonkowie udają się do domu męża³⁸. W momencie, gdy młoda kobieta szykuje się do wyjścia, jej matka albo babka kuca przy centralnym słupie chaty i przez jakiś czas pozostaje w takiej pozycji. Matka (lub babka) wyraża przez tę czynność życzenie aby małżeństwo jej dziecka było solidne i ugruntowane. Młodym towarzyszy dziecko, którego obecność jest tutaj symboliczna: jest uosobieniem życzenia, aby młodzi mieli jak najwięcej potomstwa³⁹.

Orszak wraz z młodą parą trzy lub siedem razy okrąży chatę, w której zamieszkuje małżonkowie lub też, gdy nie jest to możliwe z przyczyn np. technicznych, okrąży jedynie palenisko wewnątrz budynku⁴⁰. Po przybyciu do domu męża

(zniesienie przeszkód). Jeżeli więc zaistnieją przeszkody dotyczące pokrewieństwa, wtedy mężczyzna lub jego rodzice powinni ofiarować rodzinie kobiety pewną ilość rumu i pieniądze. O.M.A. Razanakolona, *La loi de la gradualité et le mariage coutumier à Madagascar*, dz. cyt., s. 38.

³⁷ L. Elli, *Les Bara de Madagascar...*, dz. cyt., s. 102-103; G. Krzyżostaniak, *Inkulturacja obrzędów przejścia na Madagaskarze*, dz. cyt., s. 193.

³⁸ Dla uściślenia terminologii należy wspomnieć, iż wyrażenie *fampakaram-bady* oznacza dosłownie czynność wejścia, zaprowadzenia małżonki do domu męża; ślub. Czasownik *mampakatra* dosłownie oznacza wprowadzić, oznacza także: poślubić kobietę. Wyraz *nampakatra* oznacza osobę, która jest przyczyną wejścia, która wprowadza, oznacza także, małżonka, zaś słowo *ampakarina* oznacza osobę, która wchodzi; małżonkę w dniu ślubu. Zob. L. Vig, *Sur la femme malgache*, dz. cyt., s. 32.

³⁹ Por. R. Decary, *Moeurs et coutumes des Malgaches*, dz. cyt., s. 36.

⁴⁰ Dawny zwyczaj polegał na tym, że okrążano zarówno chatę, jak i palenisko. Ciekawe, że w połowie XX wieku zawarcie małżeństwa na Płaskowyżu było okazją dla młodych żon do zało-

spożywa się uprzednio przygotowany posiłek, serwowany w szczególności dla druhen, które towarzyszyły pannie młodej w drodze do chaty jej męża. Na posiłek, jak wzmiankuje R. Decary, podaje się na talerzach *vary soso*, czyli gotowany ryż z dużą ilością wody i ryby. Używa się łyżek wykonanych z rogu byka, co oznacza, iż młodzi powinni rozpocząć wspólne, małżeńskie życie skromnie, w taki sposób, aby potrafili zaakceptować trudne sytuacje, jakie niesie wspólne życie⁴¹. Pod koniec posiłku oferowano druhenom na odchodne prezenty tego samego rodzaju co przedtem družbom. Ślub dobiega końca. Wszyscy wracają do swoich domów, pozostawiając młodą parę samej sobie. Przez kolejny tydzień młoda żona nie może sama odwiedzać swoich rodziców. Jednakże jest w zwyczaju, iż jej rodzice zapraszają młode małżeństwo na wspólny posiłek⁴².

W społeczności Sakalava dzień ślubu jest wyznaczany przez wróżbitę⁴³. Zaproszenia wysyła się na miesiąc przed wyznaczoną datą ślubu. Sakalava celebrowa zaślubiny w dwóch czasach i miejscach: najpierw u dziewczyny, a potem u mężczyzny. W wigilię ślubu do wioski dziewczyny przybywa delegacja złożona z mężczyzny i członków jego rodziny. Ustala się wtedy wysokość opłaty za żonę. W czasie wigilii tańczy się i śpiewa. Tematem przewodnim większości pieśni są sprawy związane z płodnością. Pije się wówczas dużo alkoholu. Rankiem następnego dnia cała wioska zbiera się przed świętym miejscem. Najstarszy z rodu, który jest oficjantem (*ampijoro*), kropi cztery strony świata i wypowiada modlitwę, prosząc Boga i przodków o błogosławieństwo dla młodej pary. Po recytacji modlitwy składa się ofiarę z zebu⁴⁴. Następnie spożywa się obfity posiłek zakrapiany alkoholem. Po posiłku rodzice udzielają młodej parze rad dotyczących wspólnego, małżeńskiego życia i wypełniania obowiązków z tym związanych. Potem następują pożegnania. Pije się alkohol. Najstarszy z rodu wylewa alkohol w tzw. „Kącie Przodków”. Wzywa się wówczas Boga i zmarłych przodków, prosząc o płodność i siłę życiową dla nowożeńców. Następnie rodzice obсыпают głowy młodych białym ryżem. Ryż jest symbolem życia, niezniszczalności, nieśmiertelności i płodności. Potem wszyscy razem z młodą parą udają się do wioski męża, gdzie kontynuuje się uroczystość⁴⁵.

żenia pierwszy raz w życiu butów na obcasie. Do tej pory kobiety chodziły boso. Dlatego założenie butów na obcasie związane było z nie lada poświęceniem L. Molet, *La conception malgache du monde du surnaturel et de l'homme en Imerina*, t. 2, dz. cyt., s. 153-154.

⁴¹ R. Decary, *Moeurs et coutumes des Malgaches*, dz. cyt., s. 37.

⁴² L. Molet, *La conception malgache du monde du surnaturel et de l'homme en Imerina*, t. 2, dz. cyt., s. 154.

⁴³ Termin w dialekcie sakalava.

⁴⁴ Oczywiście nie wszystkie byki są składane na ofiarę. Niektóre zabija się na mięso dla weselników. R. Jaovelo-Dzao, *Mythes, rites et transes à Madagascar...*, dz. cyt., s. 142.

⁴⁵ R. Jaovelo-Dzao, *Mythes, rites et transes à Madagascar...*, dz. cyt., s. 143-145.

W społeczności Bara w czasie ślubu odbywa się obrzęd zwany *taha* lub *tandra*⁴⁶. A mianowicie na wschód od chaty rodziców młodej kobiety, przed słupem ofiarniczym (*hazomanga*) rozkłada się matę, na której siadają młodzi. Między siedzącymi a słupem ofiarniczym pali się małe ognisko i przyprowadza się byka. Wszyscy asystujący przy ślubie siadają lub kucają za młodymi. Jedyne oficjant (w tym wypadku jest to najstarszy z rodu młodej kobiety) stoi, trzymając w rękę nóż. Daje się sygnał piszczałką. Wówczas to oficjant kropi wszystkich, używając do tego wody⁴⁷. Następnie rozpoczyna modlitwę: „Ty, Boże, który stwarzasz ręce i nogi. Oto byk, którego chcemy Tobie ofiarować: jego życie jest dla Ciebie, jego krew na ziemię, jego mięso dla nas. *Ra...* i *Ra...*[imiona młodych] mają się pobrać. To dlatego my Cię wzywamy, Boże. Niech posiadają oni dzieci, dużo dzieci, chłopców i dziewczynki. I wy, przodkowie, którzy jesteście blisko Boga, wy przodkowie pochowani[nazwy miejsc pochówku] popatrzcie na waszych synów, wasze wnuki, którzy się pobierają, błogosławcie ich, niech mają dzieci, niech mają chłopców, dziewczynki”. Modlitwa kończy się. Znowu odzywa się piszczałka i wtedy to najmłodszy z rodu podcina nożem gardło bykowi. Krwią, która została na ostrzu noża, oficjant znaczy czoła i skronie młodych. Potem i oni czynią to między sobą. Oficjant wraz z młodą parą i rodzicami udają się do jego chaty. Tam też odbywają się, przemówienia w których ojciec młodej panny opowiada o zaletach swojej córki, prosząc tym samym, aby mąż o nią dbał. Następnie ojciec pana młodego zapewnia, iż panna młoda będzie dobrze traktowana przez męża. Na koniec młodzi ponownie znaczą się krwią z byka, tym razem pochodzącą z jego serca i wątroby⁴⁸. Małżonkowie spędzają noc w wiosce panny młodej. Znaki z krwi mogą zostać zmyte dopiero nazajutrz, kiedy to mężczyzna wraca do swojej wioski.

Kobieta ma kilka dni na przygotowanie swojej „wyprawki”. W wyznaczony przez wróżbitę dzień mąż wraz z osobami towarzyszącymi udaje się po żonę. Po przyjeździe do wioski męża, po zwyczajowych pozdrowieniach odbywa się posiłek. Małżonkowie spożywają wówczas danie składające się z bananów (*akondro*) oraz sozo (*Arum esculentum*). Z racji swoich pędów i odrośli składniki mają znaczenie symboliczne, a mianowicie symbolizują płodność. Następnie młodzi jedzą gotowany ryż z jednego talerza i spędzają noc w domu oficjant z rodu pana młodego⁴⁹.

⁴⁶ Wyraz *taha* oznacza literalnie odszkodowanie, wynagrodzenie. Chodzi o to, iż byk jest dawany jako odszkodowanie wynikające z faktu zawarcia małżeństwa. Jest to rekompensata za naruszenie lineażu rodziny kobiety, który zostaje zubożony. Albowiem kobieta porodzi dzieci, które ubogaca lineaż mężczyzny. Dlatego potrzebna jest rekompensata. Wyraz *tandra* oznacza pokropienie krwią oraz ofiarę, która ma na celu zniwelowanie niebezpieczeństwa i prośbę o przychyłność losu. L. Elli, *Les Bara de Madagascar...*, dz. cyt., s. 103.

⁴⁷ Tzw. „sławna woda”.

⁴⁸ L. Elli, *Les Bara de Madagascar...*, dz. cyt., s. 105-106.

⁴⁹ Tamże, s. 106-107.

IV. ZNACZENIE TRADYCYJNYCH OBRZĘDÓW MAŁŻEŃSKICH

Podsumowując przebieg obrzędów małżeńskich w tradycyjnych społeczeństwach malgaskich, należy dokonać pewnego rozróżnienia pojęć. Przez małżeństwo tradycyjne rozumie się małżeństwo, w którym osoby: mężczyzna i kobieta z danej zbiorowości zawierają umowę małżeńską podług reguł uznawanych za obowiązkowe przez daną zbiorowość. Małżeństwo tradycyjne jest określone przez prawo zwyczajowe, które w zdecydowanej większości jest prawem niepiśmianym, przekazywanym ustnie przez tradycję. Prawo to reguluje proces kształtowania się komórki rodzinnej, jak również system praw i obowiązków wewnątrz nowej rodziny w kontekście całej wspólnoty czy społeczeństwa⁵⁰.

Małżeństwo na próbę rozumie się jako doświadczenie życia we dwoje (mężczyzna i kobieta), jednakże bez obopólnych zobowiązań jak również bez zobowiązań względem społeczeństwa. Należy wyraźnie odróżnić „małżeństwo na próbę” od tzw. *fizahan-toetra*, o czym już była mowa wyżej. W rzeczywistości *fizahan-toetra* to rodzaj etapu w procesie kształtowania się komórki rodzinnej. Jego celem jest to, aby kobieta zaszła w ciążę, co jest dowodem na jej płodność i co w konsekwencji jest istotne dla zawarcia małżeństwa. Oczywiście w wypadku, gdy kobieta nie zajdzie w ciążę, nie dochodzi do zawarcia związku małżeńskiego⁵¹. Należy podkreślić, iż *fizahan-toetra* jest regulowana przez prawo zwyczajowe. Tym samym jest uznawana przez daną społeczność za ważny i konieczny etap na drodze do zawarcia małżeństwa⁵².

Przez obrzędy małżeńskie następuje zawarcie związku, który nie tylko wiąże dwie osoby (mężczyznę i kobietę), ale również dwie grupy osób tzn. dwie rodziny, dwa lineaże, dwa klany. Małżeństwo tradycyjne wiąże zatem dwie osoby, które otrzymują specjalny status, a z tego statusu wynikają prawa i obowiązki. Te prawa i zobowiązania dotyczą zarówno ich relacji międzyosobowych, jak również stosunku do dzieci czy też społeczności, w której żyją.

Powodzenie oraz trwałość małżeństwa nie jest uzależnione jedynie od jakości umowy zawartej między małżonkami, ale również od umowy między dwoma lineażami. Przed zawarciem małżeństwa nie wystarczy, ustalenie gwarancji dla młodych, którzy będą żyli razem pod jednym dachem. Również zainteresowane dwa lineaże mają prawo do pewnej liczby gwarancji, z których najważniejsze jest zapewnienie potomstwa dla lineażu małżonka. Można powiedzieć, iż pod wieloma względami wymiar społeczny małżeństwa jest dominujący⁵³. Aczkolwiek, co warto podkreślić, aspekt ekonomiczny w tradycyjnym małżeństwie jest również

⁵⁰ G. Krzyżostaniak, *Inkulturation obrzędów przejścia na Madagaskarze*, dz. cyt., s. 197-198.

⁵¹ Q. Dahl, *Signes et significations à Madagascar...*, dz. cyt., s. 63; G. Navone, *L'Église face au mariage coutumier*, *Aspects du Christianisme à Madagascar* (1977) nr 6, s. 168-186.

⁵² G. Krzyżostaniak, *Inkulturation obrzędów przejścia na Madagaskarze*, dz. cyt., s. 198.

⁵³ G. Navone, *L'Église face au mariage coutumier*, art.cyt., s. 169.

bardzo ważny i nieodzowny. Tak więc „opłata za żonę”, jaką uiszcza mężczyzna rodzicom dziewczyny, ma ścisły związek z właściwymi obrzędami⁵⁴.

W związku z tym należy zaznaczyć, iż małżeństwo tradycyjne nie jest przede wszystkim punktem, który zapoczątkowuje nową rodzinę jako jednostkę niezależną, autonomiczną, samowystarczalną i autocentryczną. Jest raczej przedłużeniem wielkiej rodziny. To właśnie ta wielka rodzina określa krąg osób, spośród których można wybrać współmałżonka. Najwyższym autorytetem cieszy się nester wielkiej rodziny, który ma ostatnie słowo w danej kwestii⁵⁵.

We wszystkich tradycyjnych społecznościach malgaskich małżeństwo jest mocno powiązane z dwiema fundamentalnymi motywacjami: z pragnieniem (wręcz imperatywem) posiadania potomstwa oraz podziałem pracy uwarunkowanym zróżnicowaniem płci (mężczyzna i kobieta). Role mężczyzny i kobiety w społeczeństwach tradycyjnych mają charakter komplementarny. Prace konieczne do funkcjonowania, wykonywane przez mężczyznę i przez kobietę, uzupełniają się.

Zwieńczeniem małżeństwa jest posiadanie dzieci, które będą kontynuowały życie rodziny zarówno w wymiarze wertykalnym, jak i horyzontalnym. Można więc powiedzieć, iż małżeństwo na Madagaskarze jest sposobem danej grupy, społeczeństwa na posiadanie dzieci, potomstwa⁵⁶.

Nierozzerwalność będzie zatem widoczna w różnych fazach małżeństwa tradycyjnego, które można nazwać małżeństwem progresywnym⁵⁷. Niemożliwe, aby proces integracji małżonków, rodzin i całej społeczności następował bez solidnych fundamentów⁵⁸. Dlatego nierozzerwalność jest pełna i całkowita dopiero na końcu procesu integracyjnego, aczkolwiek jest już ona widoczna na samym początku.

RESUMÉ

Le mariage traditionnel après la naissance et l'initiation est temps fort de la vie humaine à Madagascar. Comme tout rite de passage, il établit un lien étroit entre la société et la religion des ancêtres. Les critères de choix sont: juridique, esthétique et axiologique. Le rituel de mariage se compose de: préparations lointaines et immédiates, célébration du mariage. La réussite et la solidité du mariage ne dépend pas seulement de la qualité du contrat passé entre les époux, mais dépend également du contrat entre les deux lignages.

Key words:

Madagascar, Rites of Marriage, Sakalava, Betsimisaraka

Słowa kluczowe:

Madagaskar, obrzęd małżeństwa, Sakalawa, Betsimisaraka

⁵⁴ Tamże, s. 130.

⁵⁵ G. Navone, *L'Église face au mariage coutumier*, dz. cyt., s. 169-170.

⁵⁶ L. Elli, *Les Bara de Madagascar...*, dz. cyt., s. 158-159; G. Krzyżostaniak, *Inkulturacja obrzędów przejścia na Madagaskarze*, dz. cyt., 202.

⁵⁷ L. Elli, *Les Bara de Madagascar...*, dz. cyt., s. 160.

⁵⁸ G. Navone, *L'Église face au mariage coutumier*, art. cyt., s. 172.